HOOFDSTUK 10

DE INVLOED VAN DE ECONOMISCHE POLITIEK

§ 1. *De liquidatie van de oorlogseconomie*

Wij willen thans trachten vast te stellen, in hoeverre de economische ontwikkeling tussen 1918 en 1939 beïnvloed is door daden van economische politiek aan welke een afzonderlijke betekenis toekomt. Zoals wij reeds opmerkten, denken wij hier aan beslissingen van meer dan gewoon belang voor het economische leven, die bij de bestaande inzichten en mentaliteit ook wel anders hadden kunnen vallen en waar dus redelijkerwijze van een zekere keuze kan worden gesproken; soms ook aan de afwezigheid van maatregelen die men had kunnen verwachten. Zoals wij eveneens reeds opmerkten, is het in vele gevallen niet doenlijk om de invloed van zodanige beslissingen op de verdere loop van het economisch leven met wetenschappelijke stelligheid te bepalen; daarom is het onvermijdelijk dat op allerlei punten slechts een indruk wordt vermeld. Wanneer in het volgende een oordeel over de juistheid van bepaalde daden van economische politiek wordt afgegeven, geschiedt dat bovendien in het besef dat de beste stuurlui aan wal staan en dat zich zacht spiegelt wie zich aan een ander spiegelt.

Wij verdelen de economische politiek in drie groepen van onderwerpen; de maatregelen die betrekking hebben op de liquidatie van de oorlog; de maatregelen tot regulering van de schommelingen in de activiteit (conjunctuurpolitiek) en de maatregelen die de algemene structuur der volkshuishoudingen aangaan (structuurpolitiek). Wij zullen onze beschouwingen eerst in internationaal verband houden en tenslotte enkele opmerkingen over de Nederlandse economische politiek doen volgen.

De oorlog had de wereld vooral financieel-economisch in een

geheel andere toestand gebracht dan tevoren; in de reële sfeer waren de verschillen met 1914 minder groot. De staatsschulden, de geldcirculatie en de prijzen waren tot veelvouden gestegen van wat zij tevoren waren en maakten een beoordeling van de toestand extra bezwaarlijk.

Men had nu de keuze tussen *twee monetaire alternatieven*: men had de gehele prijzenstructuur zich kunnen laten aanpassen aan de verhoogde geldcirculatie en de hoge prijzen van de grondstoffen die vlak na de oorlog bestonden. Aanvankelijk waren er krachten in die richting werkzaam; de lonen b.v. stegen snel, ook onder de druk der sociale omwentelingen of bewegingen in verschillende landen. Een dergelijke aanpassing zou hebben betekend, dat dan ook de prijs van het goud ongeveer evenredig met de andere prijzen had moeten stijgen, of anders gezegd dat de goudwaarde van de munteenheden — de dollar, het pond, enz. — had moeten worden verlaagd. Anders toch zou — bij handhaving van de dekkingsgewoonte van de centrale banken — de waarde van de goudvoorraad te gering zijn geweest om de noodzakelijke hoge geldcirculatie te dekken. Het voordeel voor de overheidshuishoudingen en voor de gehele samenleving zou zijn geweest, dat de druk der staatsschulden dan betrekkelijk gering zou zijn geweest, omdat de last van rente en aflossing dan op een nationaal inkomen van nominaal veel grotere hoogte dan in 1914 zou hebben gerust. Tegenover de houders van oude staatsschuld zou overigens deze oplossing wel een zekere onrechtvaardigheid hebben betekend; zij zouden voor hun rente aanmerkelijk minder goederen hebben kunnen kopen dan vroeger. Daartegenover staat, dat zij op rente met een constante koopkracht niet bij voorbaat aanspraak konden maken. Deze oplossing zou dus doelmatig, zij het niet in allen dele rechtvaardig zijn geweest.

De andere oplossing zou zijn geweest dat men het prijzenpeil van voor de oorlog weer zo goed mogelijk had trachten te benaderen Dan zou men de goudwaarde van het geld ook tot die van 1914 hebben kunnen terugbrengen zonder gevaar voor een „tekort aan goud". Men zou de houders van oude staatsschuld hun rente in de oude koopkracht hebben kunnen betalen. Doch dan zou men ook de geldcirculatie weer ongeveer tot het peil van 1914 hebben moeten terugbrengen; en men zou de lonen eveneens weer hebben moeten neerdrukken — althans de geldlonen. Het nadeel van deze

laatste methode is dat men een tijd lang een dalend prijsniveau zou moeten hebben, hetgeen in een vrije maatschappij betekent: terughoudendheid bij de kopers, depressie. Bovendien zou men van de arbeiders hebben moeten vergen, hun geldlonen te laten verlagen, hetgeen voor hen psychologisch moeilijk te aanvaarden was. Zolang de geldcirculatie niet de noodzakelijke vermindering zou hebben ondergaan, zou men de prijscontrole en de rantsoenering hebben moeten handhaven, omdat anders, bij de sterke vraag naar goederen, de prijzen onvermijdelijk hoger zouden zijn gebleven dan met deze oplossing in overeenstemming is. Deze oplossing zou moeilijker zijn geweest en vrij grote risico's voor de algemene economische toestand hebben meegebracht, doch tegenover de houders van oude staatsschuld rechtvaardiger zijn.

Wat men in de werkelijkheid gedaan heeft, is een opheffing van de reguleringen van de oorlogsperiode, hetgeen een aanvaarding van de hoge prijzen betekende, gevolgd door een poging om de oude goudwaarde der valuta's te herstellen, hetgeen het streven naar de lagere prijzen impliceert. Daar deze twee doeleinden met elkaar in strijd waren, konden ze niet tegelijkertijd worden bereikt. Onder de druk der politieke en sociale spanningen onmiddellijk na de oorlog heeft men aanvankelijk alleen het eerste kunnen realiseren; eerst later hebben de voorstanders van de tweede oplossing — de deflatie — hun zin kunnen doordrijven, althans in de Angelsaksische en Scandinavische landen, Nederland en Zwitserland. Op dit latere moment was echter daardoor een stagnatie in het bedrijfsleven minder te vermijden dan het onmiddellijk na de oorlog, toen de vraag naar goederen nog zeer sterk was, zou zijn geweest.

Nu was die sterke na-oorlogsvraag nog gevallen in de periode van grote geldcirculatie; had daardoor de prijzen nog sterker doen oplopen en wel — mede door de grote speculatie in goederen — hoger dan met de statistische aanbodpositie in overeenstemming was, waardoor een hevige conjunctuuromslag optrad, die de prijzen in een sterke daling deed overgaan. Deze daling bracht de opvatting naar voren, dat het „natuurlijke" prijsniveau toch eigenlijk lager lag — een populaire misvatting — en dat de deflationisten „gelijk" hadden. De bewuste deflatiepolitiek kwam dus als een verlengstuk op de korte conjunctuurdepressie en bemoeilijkte zo het herstel.

De zo juist genoemde conjunctuurbeweging was mede het gevolg

van een overschatting — een gebruikelijk conjunctuurverschijnsel — van de vraag naar kapitaalgoederen, i.c. vooral schepen, waardoor zich eerst een zeer sterke scheepsbouw en productie van ijzer en staal ontwikkelde, gevolgd door een terugslag. Men kan aan de economische politiek van die dagen dus tweeërlei verwijten: dat niet consequent is gekozen tussen de twee hierboven aangeduide monetaire alternatieven en dat men de conjunctuurbeweging ongehinderd haar gang heeft laten gaan. Op dit laatste punt komen wij, zoals reeds aangekondigd, terug in § 2.

De *terugkeer tot de oude goudpariteit* van zowel het pond sterling als de Deense en Noorse kroon beschouwen wij als een daad van onjuist beleid. Indien men al in de Verenigde Staten de oude goudpariteit wilde handhaven, dan was het nog niet nodig en ook niet gewenst om zulks ook in Engeland te doen. Engeland was financiëel- en reëel-economisch door de oorlog verzwakt: het had een deel van zijn buitenlandse beleggingen moeten verkopen, het had een hoge binnenlandse schuld en het had reële binnenlandse kapitaalverliezen. Bovendien had het toch reeds met een vermindering van afzetgebieden te kampen, die door de oorlog wellicht nog zou zijn versterkt. Het zou dus in alle opzichten verstandig hebben gedaan, zijn concurrentiepositie te versterken door een lagere goudwaarde van het pond te aanvaarden. De te hoge stabilisatie in 1925 is ongetwijfeld een der oorzaken van de hoge blijvende werkloosheid in dat land en bovendien een der oorzaken van de in 1931 nodig geworden devaluatie van het pond, die toen op een zeer ongelukkig ogenblik kwam. Tegen de te hoge stabilisatie is door verschillende deskundigen gewaarschuwd, o.a. door Cassel.

In theorie zou men natuurlijk op den duur door verlaging van het kostenpeil — dus van de lonen in de eerste plaats — hetzelfde hebben kunnen bereiken, doch de sociale toestand versperde deze weg; de dalende prijstendentie zou ook economisch niet gunstig hebben gewerkt en bovendien was het pond aan het eind van de oorlog reeds ongeveer 20% gedeprecieerd. Doelbewust terugschroeven was daarom extra bezwaarlijk.

Voor Denemarken en Noorwegen gelden overeenkomstige overwegingen. Wij komen op dit geval later terug (hoofdstuk 11).

Men zou zich nog kunnen afvragen, in hoeverre misschien ook Duitsland in 1923 op een te hoog peil heeft gestabiliseerd. Men heeft

de toen gekozen pariteit o.m. gebaseerd op de overweging, dat deze een rond getal was in vergelijking tot de oude, nl. een billioenste. De koers die zich had ingesteld was echter een lagere. In het geval van Duitsland waren de binnenlands-economische verhoudingen dusdanig verward, dat van een bepaald kostenpeil nauwelijks kon worden gesproken; daarom is het hier ook minder zeker of hier van een overwaardering moet worden gesproken.

Volgens sommige schrijvers zou zelfs Frankrijk, dat in 1928 stabiliseerde op 1/5 van zijn oude goudpariteit, te hoog hebben gestabiliseerd. De financiële klappen die het land gehad had zouden een lagere koers nodig gemaakt hebben. Wij betwijfelen of deze mening voldoende kan worden gestaafd; de toestand van de werkgelegenheid zowel als die van de betalingsbalans, nadat de stabilisatie eenmaal een feit was, pleiten daartegen.

§ 2. *Conjunctuurpolitiek*

Wanneer men een algemeen oordeel wil geven over wat er aan conjunctuurpolitiek is gepresteerd in de periode van 1918—1939, dan is het voornaamste feit dat tot het jaar 1932 naar voren komt, de *afwezigheid* van belangrijke conjunctuurpolitieke maatregelen. Voor een periode waarin de conjunctuurbewegingen heftiger waren dan het grootste deel der 19e eeuw, is dit feit ernstig genoeg; de stand van de wetenschap is echter een excuus. De conjunctuurtheorie heeft zich in de beschouwde periode eerst behoorlijk tot een voldoende concrete wetenschap ontwikkeld — juist onder de druk der gebeurtenissen — en het is begrijpelijk dat men daarvan nog niet aanstonds heeft kunnen profiteren. Daarvoor waren toen de controversen nog te groot. Niettemin is het nuttig na te gaan hoe, naar later gegroeide inzichten, had kunnen worden gehandeld om de heftigheid der bewegingen te verzachten.

Een der bekende trekken van het conjunctuurbeeld, die zich na 1918 ook weer telkens heeft herhaald, is het synchroon verlopen van de stijgingen en dalingen in de particuliere en de openbare opdrachten. De overheid liet ook steeds veel werk ondernemen, juist wanneer particulieren dit deden; het reeds vóór 1914 door Bowley en anderen aanbevolen recept, dat de overheid zou bouwen in een depressie, wanneer alles goedkoper was dan in de hoogconjunctuur, werd niet in voldoende mate opgevolgd; vooral, omdat men de

financiële consequenties daarvan niet aandurfde. Daarbij wellicht ook, omdat men nooit zeker was of een inzinking wel tijdelijk (d.w.z. conjunctureel) van aard was.

Deze laatste overweging was ook oorzaak van een voortdurende onrust in de belastingtarieven; in slechte jaren gingen deze omhoog, in goede jaren weer omlaag. De onzekerheid voor het bedrijfsleven was daardoor ook in dit opzicht groot, hetgeen de lust tot investeren ongunstig beïnvloedde en daarmee het algemene peil der bedrijvigheid.

In de jaren vóór 1932 heeft men zijn kracht vooral gezocht in wat wij willen noemen *indirecte* conjunctuurbeïnvloeding: men trachtte door wijziging van rentevoet en loonvoet, soms ook door valutapolitiek, de winstverwachtingen der ondernemingen zodanig te beïnvloeden, dat in tijden van depressie een verbetering, in tijden van te hoge spanning een verslechtering daarin optrad. Vooral in de Verenigde Staten heeft men gepoogd, om door regeling van de rentestand invloed op de conjunctuur te oefenen. Het is zeer twijfelachtig of men daarmee veel bereikt heeft en ook of men er veel mee bereiken kan. Er zijn wel herhaaldelijk na het verlagen van de rente — ondersteund door aankopen van wissels of obligaties op de open markt — weer stijgingen in de curve der bedrijvigheid opgetreden en na verhoging van de rentevoet — ondersteund door verkopen in de open markt — dalingen; doch het is niet zeker, dat dat altijd een gevolg was van de monetaire politiek. Overigens is op de geste der Federal Reserve Banks veel kritiek uitgeoefend. Men heeft de autoriteiten van dit banksysteem verweten dat zij in 1919 — om het plaatsen van grote Victory Loan te vergemakkelijken — de geldmarkt te ruim hebben gehouden; eveneens dat zij in 1927 en '28, bij de beginnende boom op de effectenmarkt, te liberaal krediet hebben verleend en eerst restrictie toepasten, toen het te laat was. Onze mening is echter, dat de invloed van de gevoerde rente- en openmarktpolitiek op het conjunctuurverloop zeer gering te achten is en dat daarmee tevens kan worden geponeerd dat tot 1932 toe de hevige conjunctuurbeweging vooral een gevolg is van het uitblijven van een behoorlijke conjunctuurpolitiek. Dat daarmee heel wat productieve kracht is verloren gegaan, is duidelijk, wanneer men de hoge werkloosheidscijfers in de jaren 1921, 1931 en 1932 beziet.

De ernst der inzinking die in 1929 begonnen is en in omvang in 1931 reeds het merendeel der uit de geschiedenis bekende inzinkingen achter zich had gelaten, is aanleiding geweest tot velerlei pogingen, sindsdien ondernomen, om de bedrijvigheid te stimuleren. De staalkaart van verschillende geneesmiddelen die in uiteenlopende landen zijn beproefd is zó bont, dat een volledige bespreking er van is uitgesloten. Voor de economische wereldgeschiedenis is uiteraard datgene wat in de grootste landen gebeurd is, verreweg het belangrijkst. Wij willen daarvan een korte herhaling geven en pogen de gevolgen er van tevens te vermelden.

In *Engeland* heeft men, zoals wij reeeds zagen, zijn voornaamste kracht gezocht in de financiële sfeer. In 1931 heeft men het pond losgemaakt van zijn oude pariteit, terwijl ongeveer tezelfder tijd werd overgegaan tot bescherming van de nationale markt. De conjunctuurontwikkeling is daarna in Engeland opmerkelijk gunstiger geworden dan in de meeste andere landen. Bovendien heeft men toen in een grootscheepse conversie het rentepeil van een groot deel der staatsschuld van 5 op 3½% gebracht. De conjunctuuropgang die in Engeland heeft plaats gehad tot 1937 was gekenmerkt door een sterke opleving in de woningbouw en deze wordt vaak — zij het niet door alle beoordelaren — in verband gebracht met de conversie. Onze indruk is dat het vooral de devaluatie van het pond, dan de bescherming en tenslotte de lage rentestand is geweest die de gunstige conjunctuurontwikkeling in Engeland kunnen verklaren.

In de *Verenigde Staten* is de toestand heel wat minder glad verlopen. De crisis was er zeer hevig, zoals wij reeds zagen. Men heeft met de rente- en openmarktpolitiek weinig bereikt. In 1933 heeft de Regering-Roosevelt allerlei andere middelen geprobeerd. De sanering van het bankwezen was een succes; de devaluatie van de dollar had voor Amerika niet zo veel te betekenen, doch bracht voor de landbouw wel enige prijsverbetering. De grote loonsverhoging heeft niet het effect gehad dat men, te eenzijdig de koopkrachtzijde beschouwend, er van had verwacht. Daarom bleef het in de herfst van 1933 sukkelen, hetgeen het vertrouwen van het zakenleven kwaad heeft gedaan. Toen heeft de regering het over een andere boeg gegooid en is begonnen met een uitgebreid programma van uit leningen gefinancierde openbare werken. De omvang van deze uitgaven was van de goede orde van grootte, nl. ettelijke milliarden per jaar.

De opleving is toen ten slotte gekomen. Een hindernis was nog de grote droogte van 1934 met een slechte oogst. De opleving was echter toch minder snel dan men had gehoopt; bovendien was zij niet alleen het gevolg van het overheidsingrijpen, in zoverre als men moet aannemen dat zonder dat ingrijpen ten slotte ook een opleving zou zijn gekomen. Volgens sommige commentatoren zou zonder het overheidsingrijpen de opleving sterker zijn geweest. Dit is moeilijk met stelligheid uit te maken. Ons komt het zeker voor, dat de particuliere bedrijvigheid geringer is geweest dan zij anders bij hetzelfde inkomen zou zijn geweest, omdat het zakenleven argwaan koesterde t.a.v. de bedoelingen der regering en daarom ook in de toekomstige economische ontwikkeling onvoldoende vertrouwen had. Ook na 1933 waren er nog telkens punten in het overheidsbeleid waardoor dit vertrouwen werd geschokt, zoals plotselinge belastingverhogingen en sterke uitzettingen en inkrimpingen van de overheidsuitgaven. Zo werd in 1936 in zeer korte tijd een groot bedrag uitgekeerd aan de oud-strijders, waardoor een sterke stimulans aan de vraag naar consumptiegoederen werd gegeven, gevolgd echter door een afebben van deze vraag, dat wellicht mede verantwoordelijk is voor de vrij scherpe inzinking van 1937. Voor een ander deel was deze het gevolg van een zekere grondstoffenspeculatie, toen in dat jaar de productiecapaciteit van enkele bedrijfstakken ongeveer was uitgeput.

Ofschoon zodoende de hoofdrichting van het beleid na 1933 juist moet worden geacht, was de onrust in datzelfde beleid toch een factor ten kwade; daardoor slaagde men er ook niet in, de productie weer zover te stimuleren dat van een verminderen van de staatsschuld iets kon komen. Minder bezwaar kan men maken tegen de landbouwpolitiek van de regering, tenminste wanneer men die van een nationaal standpunt beschouwt. Vanuit dat standpunt is nl. de beperking der productie wel te begrijpen. Internationaal gezien zou men door uitzetting der productie meer heil hebben kunnen stichten. Op deze vraagstukken komen wij later nog terug.

In *Duitsland* heeft men het tot 1931 geprobeerd met de middelen der indirecte politiek, waarbij vooral genoemd moet worden de loonsverlaging van 10% onder de regering-Brüning. Voorts werd door afsluiting van de nationale markt gepoogd om het verder doorwerken van de depressie te verhinderen. Het is niet onmogelijk dat

de zwakke opleving midden 1931 daarvan ten dele het gevolg was. Deze was echter nog zo aarzelend en de werkloosheid dermate ernstig, dat in 1932 naar meer directe middelen werd gegrepen, nl. een programma van openbare uitgaven voor grote werken. Dit was nog maar kort aan de gang, toen de nationaalsocialisten aan het bewind kwamen. Deze zetten deze politiek in veel grotere omvang — in de juiste orde van grootte — voort en ondersteunden ze door maatregelen van prijsbeheersing en regulering van de betalingsbalans. De sterke en voortdurende opleving die het Duitse economische leven heeft doen zien tot 1939 toe — waarbij de crisis van 1937/8 werd overgeslagen — is o.i. een gevolg van deze politiek, die als conjunctuurpolitek volkomen geslaagd mag heten. Het enige economische bezwaar van grotere allure is dat de staatsschuld daarbij voortdurend is toegenomen. Dit probleem heeft men niet kunnen oplossen, alvorens de oorlog deze oplossing geheel onmogelijk maakte.

In *Frankrijk* heeft men tot 1936 toe zeer weinig gedaan aan conjunctuurpolitiek. Frankrijk kende voor 1929 geen werkloosheid; er werkten zelfs veel buitenlandse arbeiders. De crisis begon er ook eerst laat, waarschijnlijk omdat de conjunctuuropgang er ook laat was begonnen. Men heeft aanvankelijk het werkloosheidsvraagstuk op andere landen kunnen afwentelen door het naar huis zenden van buitenlandse arbeiders. Men heeft, als voornaamste land van het goudblok, de goudwaarde van de franc tot 1936 gehandhaafd. Toen was echter de toestand langzamerhand zeer slecht geworden, te meer omdat men slechts met indirecte middelen of zelfs met conjunctureel verkeerde middelen — belastingverhoging — had gewerkt. De devaluatie bracht verbetering, doch de sociale onrust die toen optrad en in sterke loonsverhoging haar uitdrukking vond, heeft de economische toestand veel kwaad gedaan. Men heeft het Amerikaanse voorbeeld willen volgen en heeft dan ook weinig succes gehad. Onjuiste opvattingen over de werking van loonsverhogingen — waarop wij in het volgende hoofdstuk terugkomen — hebben daarbij een rol van belang gespeeld.

In *Rusland* heeft men — voorzover de spaarzame gegevens de beoordeling toelaten — door de volledige planhuishouding een sterke stijging van productie kunnen doen plaats vinden en van de crisissen van 1929 en 1937 slechts weinig gemerkt. Men heeft daarbij echter

niet alleen met het middel der planning gewerkt; ook dat van de inflatie is gebruikt.

Zeer sterk is in *Japan* ook de opleving na 1931, waarin de depreciatie van de yen viel, geweest. De yen is veel verder gedeprecieerd dan de andere munteenheden en Japan heeft een ontzaglijke geldcreatie en een ontzaglijk exportoffensief ondernomen, om de stijging in de productie te kunnen handhaven. Daarin is het ook geslaagd. De opleving is echter al zeer vroegtijdig verweven met een oorlogshausse, daar de veldtocht in China reeds na korte tijd begon. De financiële zijde is ook hier een zéér zwakke zijde.

§ 3. *Structuurpolitiek*

De zorgen die de liquidatie der oorlogsgevolgen en de hevige conjunctuurbeweging aan de regeringen hebben gebaard en het zeer matige succes dat de economische politiek daarbij heeft bereikt zijn er oorzaak van, dat van een doelbewuste structuurpolitiek, die de sanering en de ontwikkeling der internationale productie had moeten nastreven, in de periode 1919—1939 al zeer weinig is gekomen. Er zijn daartoe wel pogingen ondernomen en er is hier en daar iets bereikt; doch in het algemeen gesproken is de samenwerking tussen de volkeren te gering geweest om een solide basis te leveren voor een dergelijke politiek. De anarchie op het gebied der monetaire verhoudingen en der handelspolitiek was zo sterk, dat daardoor aan de nationale volkshuishoudingen de basis ontbrak voor een groot-opgezette politiek op lange termijn. Niettemin zijn er vele kleinere veranderingen in de structuur aangebracht, waarvan vele als vooruitgang, andere daarentegen als achteruitgang moeten worden beschouwd. Op het gebied van rationeler organisatie van de productie, de handel en het verkeer binnen één land is in menig opzicht veel verbeterd. De eenheid waarvoor men oog heeft gekregen was die van de bedrijfstak. De nationale of, sterker nog, de internationale samenhang werd nog vaak verwaarloosd en zelfs benadeeld. De vele gevallen b.v. van restrictie der productie waren voor de afzonderlijke bedrijfstak veelal heilzaam, doch voor het geheel nadelig.

Enige malen is gepoogd, onder de auspiciën van de Volkenbond, om ordenend in te grijpen op internationale schaal. Voor wat de wereld van de arbeid betreft, heeft het Internationaal Arbeids-

bureau veel ondernomen, vooral op het gebied van de nivellering der arbeidsvoorwaarden. Men stootte daarbij echter vanzelfsprekend steeds het hoofd tegen de grote verschillen in rijkdom der verschillende landen, waardoor een algehele nivellering der arbeidsvoorwaarden onmogelijk is (zie hoofdstuk 15). Ook werden pogingen ondernomen tot een internationaal optreden tegen de crisiswerkloosheid. Doch het gebrek aan macht van dit internationale centrum was veelal reden van minder practisch gevolg dan anders mogelijk zou zijn geweest. Het Volkenbondssecretariaat hield zich bezig met problemen van enige belangrijke afzonderlijke producten (tarwe, suiker, e.a.). Er werden internationale conferenties gehouden over vraagstukken van trust- en kartelvorming en over vraagstukken van handels- en monetaire politiek. Grotendeels ook door het ontbreken van een machtscentrum kon het niet komen tot belangrijke practische resultaten.

§ 4. *Economische politiek in Nederland*

Wij willen dit hoofstuk besluiten met enkele opmerkingen over de economische politiek die ons eigen land heeft gevoerd in de periode 1919—1939. Vooropgesteld dient hierbij te worden, dat in die periode een klein land niet veel kon beginnen tegenover de sterke schommelingen van de internationale conjunctuur, zodat de verantwoordelijkheid voor wat aan moeilijkheden is opgetreden slechts ten dele op Nederlandse hoofden neerkomt. Bovendien verbleekt alles wat er in die tijd aan leed is geleden wel enigszins bij wat de Tweede Wereldoorlog ons land en ons volk heeft berokkend!

Nederland heeft, evenals Engeland, de oude verhouding van de munteenheid tot het goud weer hersteld in 1925. Het was daartoe beter dan Engeland in staat, omdat de koers van de gulden na de oorlog zich beter had gehandhaafd dan die van het pond. Het heeft ook minder nadelige gevolgen van deze revalorisatie ondervonden, ofschoon een iets lagere stabilisatie waarschijnlijk beter was geweest. Door het opkomen van enige krachtige nieuwe industrieën, waaronder de kunstzijde- en de radioapparatenindustrie, is de werkgelegenheid hier in 1927—1929 op een bevredigend niveau gekomen. Tot die tijd is er aan actieve economische politiek niet heel veel gedaan. Een tijdlang is de woningbouw door de overheid ter hand genomen, vooral onmiddellijk na de oorlog; deze politiek

had reeds een belangrijke sociale inslag. Tegen 1927 heeft men hier de koorden gevierd en heeft het particulier bedrijf de functie weer overgenomen. Belangrijke activiteit werd door de overheid zelf nadien uitgeoefend op het gebied van de wegenaanleg en in de drooglegging van de Zuiderzee; terwijl daarvoor de steenkoolontginning en electriciteits- en watervoorziening belangrijke objecten waren.

De grote economische problemen kwamen echter pas met de grote crisis. De overheid heeft toen t.a.v. de werkloosheid een zeer passieve houding aangenomen en alles verwacht van loonaanpassing, d.w.z. loondaling. Een tweede vorm van conjunctuurpolitiek die hier — na 1931 — zeker meer succes had kunnen hebben, nl. het volgen van de goudwaarde van het pond sterling, heeft zij hardnekkig geweigerd. Vooral daardoor is de depressie in ons land zo langdurig geweest; eerst in 1936 begon een zeer geringe opleving, die na de depreciatie van de gulden in September pas enige omvang ging aannemen. Tegen dit deel van het beleid moeten onze ernstigste bezwaren worden ingebracht.

Actief heeft de regering zich voornamelijk bepaald tot het afweren van overmatige invoer door middel van de contingenteringspolitiek, tot het organiseren der landbouwproductie en tot het ordenen van enkele andere takken van bedrijf. Deze middelen zijn in het algemeen op degelijke wijze toegepast en hebben zeker bijgedragen tot het verzachten van veel moeilijkheden en tot het verbeteren van de economische structuur van enige bedrijfstakken. Doch het grote tekort in de politiek is gelegen in de algemeen-financiële politiek. Terwijl de grootte van de geldstroom had moeten worden uitgebreid, heeft de overheid steeds door haar streven naar bezuiniging de geldstroom verengd. De filosofie van deze politiek is, dat herstel van de particuliere investeringen slechts kan worden verkregen door herstel van vertrouwen en dit vertrouwen werd te zeer gekoppeld aan de gedachte van een sluitende begroting. Naar onze mening zou een vergroting der overheidsuitgaven, tezamen met een vroegere depreciatie van de gulden, voor de omvang der productie aanmerkelijk gunstiger gevolgen hebben gehad.

Deze mening begon in de laatste jaren ook tot de regeringsbureau's — waarin inmiddels persoonswisselingen hadden plaats gehad — door te dringen en de jaren 1938 en 1939 geven dan ook

een verbetering van de toestand te zien. De komst van de oorlog heeft geheel nieuwe vraagstukken doen rijzen, die in dit verband niet behoeven te worden besproken. Slechts kan worden vastgesteld dat toen het geschapen ordeningsapparaat in de landbouw en daarbuiten zeer goede diensten heeft bewezen, evenals de indijking der Zuiderzeepolders.